

Ольга Вороніна (Olha Voronina)

Київ, Український державний університет імені М.П. Драгоманова

ВІДАБРЕВІАТУРНІ ДЕРИВАТИ В КОНТЕКСТІ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ МОВНИХ НОРМ В УКРАЇНІ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ І ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІРИ

Abbreviative Derivatives Within the Context of Linguistic Norms Liberalization in Ukraine: Socio-Linguistic and Linguo-Stylistic Dimensions

ABSTRACT: The article reflects on the historical and socio-linguistic processes in Ukraine that contributed to the liberalization of language norms in the late 20th and early 21st centuries. This has led to the emergence of neologisms. There are factors that were shaping the linguo-cultural space in Ukraine during this period: granting Ukrainian the status of the sole state language, as the language of the titular nation of Ukraine, legislative and linguistic initiatives that supported the development of the language, globalization processes, and geopolitical changes. Abbreviative derivatives as neologisms of modern Ukrainian emerged during the process of liberalization and belong to four distinct parts of speech. Actually, speakers form adjectival derivatives. They are most frequently found in journalistic texts, as well as in conversational, literary, and academic styles. A socio-linguistic survey conducted in 2024 confirmed trends in the word formation of adjectival derivatives from abbreviative bases. Speakers add the confix (interfix + suffix) -ivs`k-. Today, the main issue in researching such neologisms is the identification, justification, and systematization of variant and invariant standard forms according to linguistic norms.

KEYWORDS: liberalization, linguacultural space, linguistic norm, the abbreviative derivatives, adjectival derivatives

1. Мовна норма в період лібералізації суспільного та мовнокультурного простору України на межі ХХ-ХХІ століть

На зламі ХХ та ХХІ століть лібералізація суспільства стала невідворотним явищем у багатьох країнах, зокрема в Україні. Після 1991 року українська мова нарешті отримала державну підтримку й статус єдиної офіційної як мови титульної нації. Як наслідок, українському мовнокультурному простору наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ століття властиві три напрями розвитку, що й спри-

чиняє лібералізацію мовної норми: нативістський, постколоніальний та глобалізаційний. Цим, за спостереженням Юлії Макарець, «зумовлені неоднорідність мовної практики засобів масової комунікації, лібералізація мови художньої літератури та її «мовно-стилістичне розкріпачення», активне вживання іншомовних лексичних запозичень, поширеність у публічному мовленні українсько-російських інтерферем та суржиків тощо»¹.

Прихильники нативістського напрямку відстоюють відродження традиційних мовних норм і мовний пуризм. Тенденції пуризму неоднорідні: носії мови повертаються до автентичних лексичних і граматичних мовних норм (наприклад, відстоюють уживання слова **садовина**, замість **фрукти**, або **проект**, замість **проект**) або утворюють неологізми традиційними мовними засобами (**емвее-фівець**, замість **представник МВФ**).

Прибічники постколоніального напрямку пропагують не змінювати усталені мовні норми та обстоюють необхідність двомовної державної політики, попри те що «майже 4/5 європейських держав мають одну офіційну мову, якою стала мова титульної нації [...], і лише п'ята частина запровадила дво- або багатомовність»².

Глобалізаційний напрям полягає в активізації запозичень і стає все відчутнішим в освіті, медіа, суспільно-політичному, культурному та побутовому житті. «Глобалізація – це насамперед інформаційна відкритість, а отже й інформаційна присутність чужоземних учасників комунікативного процесу»³. Тому такі слова, як **онлайн**, **зум**, **месенджер**, **дедлайн**, **айті** та багато інших, є вже звичною складовою текстів різних стилів.

Тож, як бачимо, різноманітні процеси в мовнокультурному просторі, «зокрема неологізація лексичної системи, що є найбільш відкритою порівняно з іншими рівнями мови»⁴, поступово активізуються, бо «нині українські реалії (бурхливі суспільні зміни, орієнтир соціуму на євроінтеграцію, відродження національної ідентифікації) приводять до того, що мовці починають свідоміше ставитися до української мови як індикатора нації й невід'ємного її атрибуту»⁵. Це також підтверджують результати опитування компанії *Gradus Research*: лише між 2022 та 2024 роками частка українців, які в побуті спілкуються українською мовою, зросла на 12% (від 53% до 65% відповідно)⁶.

¹ Ю. Макарець, *Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір*, Київ 2019, с. 157.

² Там само, с. 118.

³ Б. Ажнюк, *Лінгвістичні аспекти глобалізації в Україні*, [в:] *Мовні конфлікти і гармонізація суспільства. Матеріали наукової конференції: 28-25 травня 2001 року*, Київ 2002, с. 144.

⁴ О. Тодор, *Оказіональна соціально-політична лексика в сучасних медіатекстах*, «Культура слова» 2017, № 86, с. 223.

⁵ О. Зайцева, *Морфологічні явища в системі словотворення українського іменника (на матеріалі мовлення сучасного телебачення)*, «Система і структура східнослов'янських мов» 2017, № 12, с. 222.

⁶ Компанія *Gradus Research*. Градус українського суспільства під час війни / десята хвиля, [в:] <https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-tenth-wave/> (06.08.2024).

Мовні норми, змінюючись або вдосконалюючись, сукупно відображають дійсність, створену носіями мови, а отже одна мовна норма може мати «кілька територіальних чи соціально-групових варіантів»⁷. Тож цілком логічно вважати, що для української мови, яка має політичну підтримку й офіційний статус єдиної державної як мови титульної нації лише останніх кількадесят років, притаманна варіантність мовних норм у лексичних неологізмах та необхідне подальше вироблення еталонних форм.

Дві різні мови ніколи не бувають настільки подібними, щоб їх можна було вважати засобом вираження однієї й тієї ж дійсності»⁸, оскільки, за визначенням Світлани Єрмоленко, мовна норма – це «категорія історична, змінна, зумовлена змінами в самій системі мови (внутрішньомовні чинники розвитку), взаємодією української мови з іншими мовами, що виявляється у поширенні інтерферентних явищ на всіх рівнях мовної системи»⁹.

Відабревіатурні новотвори є одним із шляхів поповнення лексики української мови на сучасному етапі та показником лібералізації мовних норм. Частина абревіатур, які є твірною основою досліджуваних у статті лексем, належать до категорії інтернаціоналізмів, оскільки мають формально й семантично близькі еквіваленти в більшості мов, зокрема європейського континенту. В українській мові, що належить до аналітично-флексивного типу, поява таких дериватів відбувається супроти збереженню відповідних традиційних граматичних форм у, наприклад, англійській мові. Порівняймо: у перекладі роману *Експансія* (книга 4) Джеймса Корі, здійсненому Олександром Мокровольським 2023 року, маємо фразу: «А на екрані **оонівець** розвів руками...», – а в оригінальному англomовному тексті (2014 року) було так: «The wall screen shifted from the **UN man** to the woman interviewing him». В англійській мові наразі не виявлено відабревіатурних новотворів, на кшталт «UNer» чи «UNist», у значенні ‘представник ООН’.

Поділяючи думку Лариси Кислюк, зауважимо, що на зламі XX-XXI століть, саме в період лібералізації мовної норми в Україні, відбувалися істотні зміни у функціональному навантаженні лексики:

Якщо у другій половині XX століття інтернаціоналізми переважно входили у науковий стиль, поповнювали терміносистеми різних галузей науки, проникали в публіцистичний стиль, то на початок XXI століття засвідчено поширення інтернаціональної лексики в засобах масової інформації, художній літературі, в розмовному стилі¹⁰.

⁷ М. Пилинський, *Мовна норма і стиль*, Київ 1976, с. 14.

⁸ М. Степико, *Українська ідентичність: феномен і засади формування*, Київ 2011, с. 122.

⁹ С. Єрмоленко, *Норма мовна*, [в:] *Українська мова: енциклопедія*, Київ 2004, с. 421.

¹⁰ Л. Кислюк, *Вияв тенденції інтернаціоналізації у сучасній різностильовій українській лексичі*, „Prace Filologiczne” 2021, № 76, с. 307.

Творення відабrevіатурних дериватів відповідно до чинних мовних норм є новітнім лексико-граматичним процесом в українській мові, позаяк у більшості словників української мови відабrevіатурних похідних майже не виявлено. В 11-томному *Словнику української мови*, який видавався між 1970-1980 роками, немає жодного відабrevіатурного деривату, утвореного від досліджуваних основ, хоча названі цими абrevіатурами організації поступово виникали між 1894 та 1995 роками. У *Словнику українських морфем* 2001 року також не виявлено жодного такого деривату. У *Великому орфографічному словнику сучасної української мови* 2008 року видання трапляється лише одна похідна лексема: *натовець*¹¹. У нашій же статті відабrevіатурних дериватів, утворених лише від 19 абrevіатур-назв міжнародних, зокрема європейських, організацій, дібрано загалом кількасот.

2. Лінгвостилістичний аналіз уживання відабrevіатурних дериватів на основі текстів кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття

Керуючись власними спостереженнями та запитуючи думки користувачів соціальних мереж, ми відібрали 39 абrevіатур (назви міжнародних, зокрема європейських, організацій та компаній), з-поміж яких твірною основою для відабrevіатурних дериватів, як показало дослідження, наразі є 19 абrevіатур. До них належать ВВС (БіБіСі), CNN (СіеНеН), ІВМ (АйБіеМ), ВООЗ, ЄБРР, ЄС, МВФ, МОК, МОП, НАТО, ОБСЄ, ОПЕК, ООН, СОТ, УЄФА, ФІФА, ЮНІДО, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ.

Фактографічною основою дослідження стали медіатексти, тексти блогів, коментарі користувачів на форумах та в соцмережах, тексти діловодства, праці наукового та художнього стилю, у яких виявлено, що лібералізація мовної норми спричинила динамічну комунікативно-прагматичну диференціацію мовних засобів. Прагматизм сучасних мовців та наміри якнайкомпактніше висловити думку були рушіями для появи відабrevіатурних новотворів й спричинили варіантність стильової норми, яка «посилюється під впливом не лише іншомовної експансії, глобалізаційних процесів, але й під впливом внутрішньомовної, міждіомної інтерференції»¹². Простежити таку динаміку варто, перш за все, у текстах **медіа**, оскільки їхнім основним завданням і є відображення процесів і змін у суспільстві. За 33 роки незалежності кількість медіа збільшилася втричі: 1991 року в Україні було зареєстровано 2113 офіційних суб'єктів медіа¹³, а станом на 1 травня 2024 року – 7693¹⁴.

¹¹ *Великий орфографічний словник сучасної української мови*. 150 000, Донецьк 2008, с. 514.

¹² С. Бибик, *Оновлена стильова норма засобів масової інформації*, «Українська мова» 2016, № 2, с. 75.

¹³ В. Ковалевський, *Сучасний стан і тенденції розвитку медіа-сфери України*, «Політичний менеджмент» 2009, № 5, с. 111.

¹⁴ *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. Реєстр суб'єктів у сфері медіа, [в:] <https://webportal.nrada.gov.ua/derzhavnij-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-i-radiomovlennya/> (06.08.2024).

Відабrevіатурні деривати в мовленні медіа з'являлися поступово, їхню появу вдається засвідчити якраз на зламі ХХ й ХХІ століть. Прикметною ознакою вживання такого типу лексем є орфографічна варіантність у мовленні медіа. Так, наприклад, від абревіатури *SOT* у статті *Світова організація торгівлі як індикатор внутрішньополітичної взаємодії влади*, опублікованій 12.07.2005 виданням «Радіо Свобода», маємо три орфографічно й граматично відмінні похідні: **сотовський** («Я опинився у вирі бійки саме в той час, коли розглядався навіть не **сотовський** законопроект, а зміни до бюджету»), **СОТівський** («...розгляд цього так званого пакета **СОТівських** законів був кинутий на останній тиждень сесійної роботи) та **сотівський** («...вони [комуністи] боролися конкретно проти прийняття **сотівських** законопроектів»). Один автор однієї статті використав два способи написання абревіатури як кореневої морфеми (з великих та малих літер) та два інтерфікси (-ов- та -ів-).

За вживання відабrevіатурних дериватів у мовленні медіа помітним є характерне для публіцистичного стилю «чергування експресивних та інформативних уривків»¹⁵. Залежно від змісту статті, мети її написання та ставлення автора до зображуваного виявляємо чотири лексико-семантичні типи відабrevіатурних дериватів.

Перший тип – відабrevіатурні деривати, ужиті в прямому значенні та емоційно нейтральні, наприклад: **ЄБРРівець** у значенні ‘член ради директорів ЄБРР’ («**ЄБРРівець** Юрій Полунєєв, який останні десять років живе в Лондоні, ішов з ланчу в меланхолічному настрої», «Українська правда», 29.01.2005); **юнісефівець** у значенні ‘представник ЮНІСЕФ’ («Таким чином, **юнісефівці** шукають потенційн[их] партнер[ів]...», «Репортер», 14.02.2024) та **юнісефівський** у значенні ‘такий, що стосується діяльності ЮНІСЕФ’ («Потім воду почали розвозити на машинах — одна **юнісефівська** машинка і ще одна...», «LB.ua», 26.03.2022); **ОБСЄвець** у значенні ‘представник ОБСЄ’ («...моніторингова місія отримала мандат на моніторинг, тому „жоден **ОБСЄвець** зі зброєю сюди не прийде”», «ТСН», 25.04.2016) та **ОБСЄвський** у значенні ‘такий, що стосується діяльності ОБСЄ’ («А його **ОБСЄвському** товариству, схоже, не так пофортунило», «НОВА СІЧ», 08.05.2019); **оонівський** у значенні ‘такий, що стосується діяльності ООН’ («Ізраїль відкинув **оонівський** план», «Голос України», 22.07.2006) та **прооонівський** у значенні ‘такий, що спрямований на підтримку діяльності ООН’ («**ПроООНівський** проект, учасниками якого стали ще школи в Івангороді й Олександрівці, а також ФАП у Цвітному, дасть нам змогу замінити вікна на суму 180 тисяч гривень», «Голос України», 01.06.2012); **бібісівський** у значенні ‘такий, що стосується БіБіСі’ («Де тепер любителі джазу слухатимуть **бібісівський** „Джаз-FM” — невідомо», «Українська правда», 06.03.2004) та орфографічні варіанти з тим же значенням: **бі-бі-сівський** («Досвідчений **бі-бі-сівський** колега Робін Ластіг – один з тих, хто пропонує не поспішати з насміханням», «BBC», 05.07.2010) та **бібісішний** («Є такий **бібі-**

¹⁵ О. Пономарів, *Стилістика сучасної української мови*, Тернопіль 2000, с. 12.

сішний комедійний серіал Citizen Khan...», блог Петра Нека, 13.07.2013); **ВООЗівський** у значенні 'такий, що стосується діяльності ВООЗ' («...є і **ВООЗівський** протокол, і доречні протоколи самих країн...», «НВ», 20.11.2020); **ЮНІДовський** у значенні 'такий, що стосується діяльності ЮНІДО' («**ЮНІДовський** інвестиційний пакет у Вашингтоні», «Урядовий кур'єр», 07.03.1996); **по-натівському** («Сержантський склад **по-натівському**: що нового у НГУ?», «Цензор.net», 06.06.2016) і **по-натовському** («...наші молодші командири – сержантський, наприклад, склад, – можуть зв'язуватися, тобто **по-натовському** надавати запит на підтримку з повітря тощо», «Гордон», 31.12.2023) у значенні 'так, як у НАТО'.

Другий тип – відаббревіатурні деривати, ужиті в прямому значенні з відчутним індивідуальним авторським ставленням. Наприклад: **юнесківець** у значенні 'представник ЮНЕСКО' у дослідженій статті було взято в лапки не у зв'язку з тим, що це похідне від власної назви (тоді б мали бути й великі літери), а тому що в цій конкретній ситуації автор має зауваження до дій посадовця («Чи може **«юнесківці»** приїжджали подякувати громадським організаціям, що вони постійно критикують владу?» «Львівський портал», 13.07.2006); **позаопеківський** (тут нами виправлена помилка в написанні префікса поза- з кореневою частиною слова) у прямому значенні 'поза межами діяльності ОПЕК' з певним обуренням автора від того, що зображене в статті безпосередньо стосується факту неналежності до ОПЕК («Згідно з даними джерела, **позаопеківським** видобувачам пропонують знизити виробництво на 0,4 млн барелів на добу», «Kosatka.Media», 07.12.2018); **пронатовський** у прямому значенні 'на підтримку НАТО' з авторовим наголошуванням на тому, що це й була ключова причина заворушень («**Пронатовський** мітинг у Сімферополі перетворився на бійку», «РБК-Україна», 29.05.2008); **фіфашний** у прямому значенні 'такий, що стосується ФІФА' ужито в лапках з відображенням авторової позиції протиставлення (уругвайський-фіфашний) та незгоди з діями представників ФІФА («Втім, чиновник уругвайський, а не **«фіфашний»**, президент місцевої Федерації Хосе Мухіка стверджує, що підстав для дискваліфікації немає», «Дзеркало тижня», 26.06.2014).

Третій тип – відаббревіатурні деривати, ужиті в переносному значенні. Полісемія, за визначенням Олександра Пономарева, має «великі стилістичні можливості»¹⁶, найбільший вияв – у художньому та публіцистичному стилях. Значення полісемічного слова залежить від інших слів та волі автора, і може рухатися від конкретного до абстрактного й навпаки¹⁷. Ми взяли за приклади такі відаббревіатурні новотвори: **антиоонівський** у значенні 'такий, що суперечить цивілізаційним нормам' («Такі кампанії мали суто політичні цілі — вони підтримували дружні до Москви режими та поширювали проросійський, антидемократичний, антизахідний та **антиоонівський** контент», «Борисфен Ін-

¹⁶ О. Пономарів, *Стилістика сучасної української мови...*, с. 37.

¹⁷ Там само, с. 38.

тел», 04.12.2023); **МВФівець** у значенні ‘достойний представник, обізнаний у міжнародній політиці’ (на переносне значення вказує не тільки контекст у статті, а й вставна конструкція *умовно кажучи* в реченні) («Одного ми підібрали, щоб показувати американцям – от у нас є **МВФівець**, умовно кажучи», «Еспресо», 31.03.2016); **опеківський** у значенні ‘традиційний; подібний до ОПЕК’ («Водночас фахівці аналітичного департаменту найбільшої банківсько-інвестиційної компанії Brunswick Warburg вважали, що ціни на нафту до кінця 2001 року утримаються в **опеківському** діапазоні», «Дзеркало тижня», 09.11.2001); **есний** у значенні ‘складніший за правовими принципами’ («... перетинаючи кожен із кордонів України, хоч есенгівський, хоч **есний**, людина дістає цілу серію стерпних, але пронизливих випробувань і принижень», «Український журнал», 2007); **по-ЄСівськи** в значенні ‘особливий спосіб, якому притаманні певні правила та обмеження’ («Що означає «довіра» **по-ЄСівськи**?» «Європа без бар’єрів», 25.02.2018); **по-натівськи** в значенні ‘відповідно до найкращих військових стандартів’ («Харчування **по-натівськи**: перловка відправлена у відставку», «Укрінформ», 22.10.2015); **по-оонівськи** в значенні ‘за оновленими стандартами’ («Голока **по-оонівськи**», «Голос України», 21.08.2002); **по-натовськи** в значенні ‘стратегічно’ («Необхідно ...розпочати мислити **по-натовськи**, дивитися на речі по-європейськи», «Freedom», 17.01.2022).

Четвертий тип – емоційно забарвлені, ужиті в переносному значенні відабредиватурні деривати, зокрема лексеми іронічно-саркастичного характеру, що мають здебільшого експліцитний психологічний вплив. Наприклад, слово **емвеефівський** у контексті досліджуваної статті вживається в саркастичному значенні ‘критика пропозицій МВФ чинною владою та / або суспільством’ («Умови, як повелося, жадливі й цілком **емвеефівські**: відпустіть, кажуть, курс гривні на волю», «Дзеркало тижня», 22.12.2000); **безЄСове** у контексті статті 2014 року має емоційне забарвлення зі значенням ‘сумне, непередове, безбарвне’ (міститься в словнику *Словотворчість незалежної України 2014*, першоджерело: «**безЄСове** життя...», «Політика і культура», 20.02.2014); **по-бібісівськи** в ужитому контексті має саркастичний відтінок зі значенням ‘засудження-вистіювання рішення «Бі-Бі-Сі»’ («Книжка року **по-бібісівськи**...», «Книгобачення», 27.11.2007); **по-моківськи** ужито емоційно-саркастично зі значенням ‘засудження дій’ («Імпотентно і **по-моківськи**. У WTA відповіли Цуренко», «XSPORT.ua», 13.03.2023).

Художній стиль, що «являє собою складний сплав, у якому відображається все багатство національної мови»¹⁸ і перегукується із публіцистичним стилем зверненням до читача та синергією емоційно-експресивної та інформативної лексики, також останніми роками поповнюється відабредиватурними дериватами, що є виявом лібералізації стильової норми. Автори та перекладачі художньої літератури вживають ці лексеми в текстах у прямих значеннях. Наприклад, **оонівець** зустрічаємо у перекладі четвертої книги роману *Експансія* Джеймса

¹⁸ Там само, с. 14.

Корі, авторства О. Мокровольського з 2023 року: («А на екрані **оонівець** розвів руками...»); **ООНівка** – у романі Чарльза Стросса *Небо сингулярності* у перекладі Б. Стасюка, опублікованому 2021 року («Може, **ООНівка** й мала рацію?»), варто зауважити, що фемінітиви теж є новітнім явищем у сучасній українській мові; **айбіємівський** вжито у перекладі книжки Томаса Девенпорта та Джулії Корбі *Вакансія: людина*, здійсненому Наталією Кошманенко у 2018 році («Пізнавальні обчислювальні системи, як-от **айбіємівський** «Вотсон», уже продемонстрували неймовірне вміння аналізувати і «розуміти» інформацію»); **юнесківський** – в художньо-публіцистичній збірці 2019 року *Україна в історіях та оповіданнях. Есеї українських інтелектуалів* («...оцей **юнесківський** борщ із буряком, картоплею, м'ясом і навіть вишнями — наш»).

Зважаючи на те, що «до мови наукової літератури ставлять особливо суворі вимоги в дотриманні норм, що сприяє посиленню логізації викладу»¹⁹, наявність відабредіатурних дериватів у текстах **наукового стилю** є свідченням виходу цієї лексики за межі «неформальної». Наразі засвідчені поодинокі випадки вживання відабредіатурних дериватів у наукових текстах. Наприклад, слово **просотівський** вжито в значенні «напрямок економічної діяльності України з 2005 року (з автореферату дисертації *Прогнозування та державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні* Вікторії Волощенко, 2007 рік).

Дослідження також показало, що відабредіатурні деривати активно побутують у **розмовному стилі**. Обумовимо, що блоги, дописи в соціальних мережах, коментарі користувачів на сайтах належать до розмовного стилю. У цих жанрах писемного мовлення бачимо активне вживання відабредіатурних дериватів, наприклад: *опеківець* («*Нас **опеківці** не пожаліли*», коментар до статті *Не сприймаю*, 21.03.2003); *УЄФАшник* (*Цей **УЄФАшник** каже: «Ти не мав права це знімати»*, блог «Євротрибуна», 18.07.2021); «*фіфашка*» (похідне від назви комп'ютерної гри «ФІФА» (*Але це не заважало грати у «**фіфашку**» по 8 годин*, допис у фейсбуку, 19.08.2022); *неюнесківський* (...і **неюнесківське**, *проте теж миле містечко Гохніштайн*, блог Сергія Криниць, 31.12.2018); *БіБіСівський* (*Пане Пономарів, чому Ви згодні із **БіБіСівським** словом «подкаст»?», коментар до статті на сайті bbc.co.uk/blog*, 03.04.2011); *воозівський* (...*переглядаю **воозівський** документ по воді*, коментар на сайті «Львівський форум», 21.12.2012); *ЮНЕСКОвський* (***ЮНЕСКОвський** Бамберг*, блог Сергія Криниць, 31.12.2018); *уєфашний* (...*уєфашний коефіцієнт*, коментар на сайті «Sport.ua», 03.12.2012); *натівсько-український* (*Кажуть що бабахнули в районі морського порту, пошкоджено фарбове покриття на **натівсько-українському** баркасі*, допис в інстаграмі, 26.03.2022); *оонити* (*ООН, на жаль, продовжує лише **оонити**...*, коментар на сайті «Цензор.НЕТ», 30.03.2022); *по-ВООЗівськи* (*ГВ радить до року завершувати; файно, по[-]ВООЗівськи, не?*, коментар на форумі «Дівочі посиденьки», 31.01.2012); *мопівський* (*Це підпадає під повноваження нашого*

¹⁹ Там само, с. 9.

комітету, щоб розглядати відповідність **мопівським** конвенціям тої чи іншої законодавчої ініціативи, Стенограма засідання Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу, 10.07.2023).

3. Словотвірний аналіз дібраної лексики та соціолінгвістичне опитування

Пошуки відабредіаатурних дериватів у текстах різних стилів показали, що суфіксальний спосіб творення слів є найпродуктивнішим (39 слів з 61 утворено суфіксальним способом). Найчастіше суфіксальним способом утворюють відносні **прикметники** за допомогою конфікса (інтерфікс + суфікс) **-івськ-**: *бібісівський (БіБіСівський, бі-бі-сівський), айбіемівський, воозівський (ВООЗівський), есєсівський (ЄСівський), емвєєфівський, мопівський (МОПівський), опеківський, сотівський, фіфівський, юнесківський, юнісефівський*. Лише два віднайдені прикметники утворено за допомогою конфікса **-овськ-**: *натовський, сотовський*. У кількох прикметниках абредіаатури як кореневі морфеми мають морфемний шов із конфіксами **-овськ-**, **-євськ-** (*ЮНЕСКОвський, ЮНІДОВський, ОБСЄвський*). За допомогою суфікса **-ськ-** маємо похідне слово *МВФський*, із суфіксом **-н-** – *єсний*.

Творення прикметників від абредіаатур відбувається й префіксальним (*вєбібі-сівський, неюнесківський*), і префіксально-суфіксальним способами (*безЄСове, пронатовський, безНАТОВський, позаопеківський, прооонівський, антиоонівський, позаоонівський, протівський*).

Віднайдені також відабредіаатурні прикметники-композиції (*українсько-єєсівський, натівсько-український*), що вказує на поступове засвоєння носіями мови відабредіаатурних дериватів.

Наведені вище приклади відабредіаатурних прикметників можемо зараховувати до еталонних варіантних форм. Проте трапляються й ад'єктивні деривати (із власних спостережень можемо стверджувати, що їх стає все менше в мовленні українців), що містять кальковані, не притаманні українським мовним нормам словотворчі засоби, наприклад, конфікс **-ин-**: *бібісіинний, уєфаинний, фіфаинний*.

Зважаючи на найбільшу активність носіїв мови у творенні саме ад'єктивних відабредіаатурних дериватів, з метою всебічного огляду словотворчого потенціалу дібраних абредіаатур, що відображають розвиток українського суспільства невіддільно від європейського контексту, у 2024 році ми здійснили соціолінгвістичне опитування, запропонувавши респондентам утворити відабредіаатурні прикметники. В опитуванні взяли участь 22 респонденти віком від 17 до 50 років з різним ступенем та напрямком освіти.

Опитування лише підтвердило актуальні тенденції відабредіаатурного ад'єктивного словотворення. Науживанішим є конфікс **-івськ-** (було надано 94 такі відповіді з 280 утворених респондентами прикметників загалом) у таких словах: *сієненівський (СієНеНівський), айбіемівський (АйБієМівський), воозівський (ВООЗівський), есєсівський (ЄСівський), емвєєфівський (МВФівський), моківський*

(МОКівський), натівський (НАТівський), ОБСЄівський, опеківський (ОПЕ-Ківський), оонівський (ООНівський), сотівський (СОТівський), УСФАівський, фі-фаівський, юнесківський (ЮНЕСКівський, ЮНЕСКОівський), ЮНІСЕФівський.

Другий за поширеністю словотворчих засіб – суфікс **-н-** (65 відповідей з 280, тобто майже чверть відповідей): *сієненний (СієНеНний), айбіємний (АйБієМний, ІВМний), воозний (ВООЗний), еєсний (єсний, ЄСний, ЄєСний), мвфний (МВФний), обсєний, опекий (ОПЕКний), ООНний*. Решту відповідей з поодинокими різноманітними словотворчими засобами до аналізу лексики не включаємо.

Як бачимо, опитані носії мови утворюють відабrevіатурні ад'єктивні деривати подібно до того, як ці слова використовуються і в публічному інформаційному просторі.

4. Морфемний аналіз відабrevіатурних ад'єктивних дериватів та похідні інших частин мови

Згідно з висновками Марії Плющ, у відносних прикметниках української мови найпродуктивнішим є суфікс **-н-**, до семантичних властивостей якого належать ознаки стосовно матеріалу, часу, місця, простору, предметів. У досліджених новотворах суфікс **-н-** другий за «популярністю». Суфікс **-ськ-** у відносних прикметниках, до яких належать усі досліджені ад'єктивні деривати, виражає «значення належності установі, організації чи певному колу людей, соціальній групі тощо»²⁰ й лідирує серед словотворчих засобів у розглянутих прикметниках. Носії мови мають рацію, віддаючи перевагу саме суфіксу **-ськ-**, оскільки за допомогою абrevіатур, зокрема досліджуваних, найчастіше називають установи чи організації.

Окрім того, більшості лексем притаманна інтерфіксація, «при якій між двома морфемами з'являється звукова асемантична вставка, що усуває сполучення фонем, які суперечать принципам морфології або непритаманні певній морфемній структурі слова»²¹. Здебільшого носії мови віддають перевагу інтерфіксу **-ів-** (рідше **-ов-**) саме із суфіксом **-ськ-**.

Інші ж словотворчі засоби, що не є широко виявленими в досліджених відабrevіатурних ад'єктивних дериватах, мають такі семантичні особливості: конфікс **-шин**, за висновками М. Плющ, традиційно використовуємо для прикметників від прислівникових основ²² (респонденти та автори досліджуваних текстів утворили такі лексеми від абrevіатур, себто від іменникових основ: *бібісішній (БіБіСішній, ВВСішній), сіненешній, ІВМешній, єсшній, ОБСЄшній (об-*

²⁰ М. Плющ, *Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*, Київ 2010, с. 65.

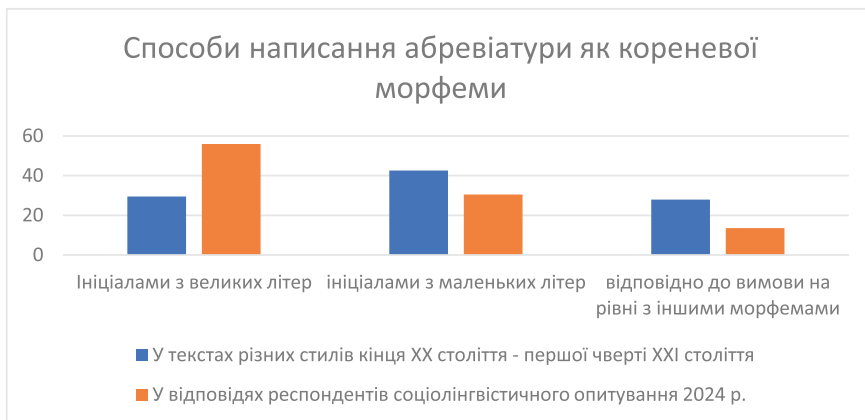
²¹ О. Зайцева, *Морфологічні явища в системі словотворення українського іменника (на матеріалі мовлення сучасного телебачення)*, «Система і структура східнослов'янських мов» 2017, вип. 12, с. 225.

²² М. Плющ, *Грамматика української мови...*, с. 65.

сеїшній), *уєфаїшній* (*УЄФАїшній*), *сотішній*, *фіфаїшній* (*ФІФАїшній*)); суфікс **-ов-** у відіменникових прикметниках традиційно використовують для означення матеріалу, з якого виготовлено предмет²³ (серед результатів опитування траплялися такі відабредіатурні ад'єктивні деривати, утворені від назв організацій: *сієненовий*, *АйБієМовий*, *ВООЗовий* (*воозовий*), *ЄСовий*, *МВФовий*, *моковий*, *НАТОовий*, *опековий* (*ОПЕКовий*), *СОТовий* (*сотовий*), *ЮНЕСКОовий* (*юнескоовий*)). Зважаючи на семантику конфікса **-ин-** та суфікса **-ов-** доцільно вважати утворені лексеми такими, що належать до розмовних, але не відповідають словотвірним нормам.

Способи написання абредіатури як кореневої морфеми в похідних словах неодноманітні: автори текстів різних стилів віддали перевагу написанню ініціалів, що утворюють абредіатуру, з маленьких літер (42,6 % відібраної лексики). А в соціолінгвістичному опитуванні найчастіше утворювали відабредіатурний дериват зі збереженням ініціального написання з великої літери (56% відповідей). Щодо цього одна із респонденток (телеведуча й авторка програми «Жовті кеди» Юлія Бориско) дала такий коментар-рефлексію: «Відомі й заїжджені абредіатури можна писати з малої, як-от *сєсівець*, *натівець*. З маловживаних і тих, де літери поряд, типу *СОТ*, утворюймо похідні зі збереженням великих літер, наприклад, *СОТівець*. І дуже бісило б, якби довелось чергувати великі / малі літери, на кшталт, *СієНеНівець*».

Також трапляється написання такої кореневої частини відповідно до вимови на рівні з іншими морфемами: у досліджуваних текстах – 27,9% таких відабредіатурних дериватів, серед відповідей респондентів – 13,5%. Ця тенденція позитивна тим, що вказує на поступове засвоєння носіями мови відабредіатурних дериватів, відповідає орфографічним нормам *Українського правопису* (написання загальних назв), а також задовольняє графічні потреби мовців, позаяк значно зручніше писати чи друкувати слова без переходу від великих літер до малих.

²³ Там само.

Принагідно зазначимо, що, досліджуючи новотвори, утворені від аббревіатур, у текстах різних стилів, ми виявили не лише прикметники, а й похідні, що належать до інших самостійних частин мови. Це номінативні деривати, утворені суфіксальним способом, які виражають назви осіб (*СБРРівець, МВФівець, опекивець, оонівець, сотівець, юнесківець, юнісефівець, натовець, ОБСЄвець, ООНівка, УЄФАшник*) та назву явища (*фіфашка*). З-поміж відаббревіатурних новотворів є також адвербіальні деривати, утворені префіксально-суфіксальним способом (*по-бібісівськи, по-ВООЗівськи, по-ЄСівськи, по-емвеефівськи, по-МОКівськи, по-натівськи, по-оонівськи, по-натовському*). А от вербальні відаббревіатурні новотвори належать до найменш поширеної групи похідних. У сучасних текстах різних стилів було виявлено лише одне дієслово – *оонити*. Це вказує на низький семантичний потенціал аббревіатур в означенні дії, а також може бути спричинене тим, що творення нових форм дієслів вимагає від мовця (у чотирьох формах дієслів) використання і словотворчих, і формотворчих суфіксів, а це вже подвійна «робота».

5. Висновки

Отже, напередодні й після 1991 року йшлося не просто про переорієнтацію українського лінгвокультурного простору від Сходу до Заходу, не лише про апелювання до традиції, наслідком якого є інтегрування нації, не так про модернізацію мовної норми, як про синергію згаданих процесів, які сприяли лібералізації мовної норми.

Це вплинуло на появу новотворів, серед яких наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ століття особливої уваги варті відаббревіатурні деривати, що досі фрагментарно згадуються в контексті новітньої лексики й потребують пильного дослідження та всебічного аналізу.

Нині спостерігається тенденція морфемної адаптації, за якої аббревіатура як коренева морфема для дериватів перебуває в стані напрацювання та усталення норм її вживання. Цим підтверджуємо, що відаббревіатурні новотвори є неологізмами, що відображають процес лібералізації мовної норми. Конкуренція словотвірних варіантів відаббревіатурних новотворів, коли носії мови додають різні афікси, але передбачають однакове значення слів, свідчить про активні пошуки мовцями інваріантних форм новітньої лексики, оскільки мова не є замкнутим організмом чи ідолем, а людина має цілковите право поліпшувати свій словниковий запас, замінюючи усталені лексичні чи граматичні одиниці іншими, зручнішими та актуальнішими.

References

- Azhnyuk B., *Linhvistychni aspekty hlobalizatsiyi v Ukraini*, [v:] *Movni konflikty i harmonizatsiya suspil'stva. Materialy naukovoyi konferentsiyi: 28-25 travnya 2001 roku*, Kyiv 2002.
- Bybyk S., *Onovlena styl'ova norma zasobiv masovoyi informatsiyi*, «Ukrayins'ka mova» 2016, № 2.

- Kovalevs'kyi V., *Suchasnyy stan i tendentsiyi rozvytku media-sfery Ukrainy*, «Politychnyy menedzhment» 2009, nr 5.
- Kyslyuk L., *Vyyav tendentsiy internatsionalizatsiyi u suchasniy riznostyloviy ukrayins'kiy leksytsi*, “Prace Filologiczne” 2021, nr 76.
- Makarets' Yu., *Status i stan ukrayins'koyi movy v nezalezhnii Ukraini: sotsiolingvistychnyy vymir*, Kyiv 2019.
- Mezhenko Yu., *Velykyy orfohrafichnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy. 150 000*, Donets'k 2008.
- Natsional'na rada Ukrainy z pytan' telebachennya i radiomovlennya. Reyestr sub'yektiv u sferi media*, [v:] <https://webportal.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-i-radiomovlennya/>.
- Plyushch M., *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiya*, Kyiv 2010.
- Ponomariv O., *Stylistyka suchasnoyi ukrayins'koyi movy*, Ternopil' 2000.
- Pylyns'kyi M., *Movna norma i styl'*, Kyiv 1976.
- Stepyko M., *Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannya*, Kyiv 2011.
- Todor O., *Okazional'na sotsial'no-politychna leksyka v suchasnykh mediatekstakh*, «Kultura slova» 2017, vyp. 86.
- Yermolenko S., *Norma movna*, [v:] *Ukrayins'ka mova: entsyklopediya*, Kyiv 2004.
- Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny: pryynyata i proholoshena rezolyutsiyeyu 217 A (III) Heneral'noyi Asambleyi OON vid 10 hrudnya 1948 r.*, [v:] http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
- Zaytseva O., *Morfonolohichni yavyshcha v systemi slovtvorennya ukrayins'koho imennyka (na materialy movlennya suchasnoho telebachennya)*, «Systema i struktura skhidnoslov'yanskykh mov» 2017, vyp. 12.

ПРО АВТОРКУ

Вороніна Ольга Олександрівна – аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за спеціальністю 035 Філологія (українська мова), 2020 рік вступу. **Публікації: книга:** *Українська мова без сумніву*, Київ 2023. **Стаття:** *Соціолінгвістичні тенденції відабредіатурного словотворення новотворів – назв осіб за родом їхньої діяльності перших десятиліть ХХІ століття*, «Мовознавчий вісник» 2024, вип. 37.

ORCID: 0009-0004-5994-6252

Email: o.voronina@school155.com